

Magdalena Kawa

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie (Polska)

ORCID: 0000-0001-9340-1097

**Rola organizacji międzynarodowych
w zachowaniu pamięci o Holokauście:
Przykład Organizacji Narodów Zjednoczonych**

**The role of the international organizations
to commemorate the Holocaust:
The example of the United Nations**

Abstrakt

W artykule próbuję odpowiedzieć na pytanie o rolę organizacji międzynarodowych w zachowaniu pamięci o Holokauście na przykładzie Organizacji Narodów Zjednoczonych. Tekst rozpoczyna się od krótkiego rysu historycznego przedstawiającego okoliczności powstania ONZ. W kolejnych częściach odnoszę się do konkretnych przykładów działań, których celem (choć nie zawsze jedynym) było przeciwdziałanie ludobójstwu oraz upamiętnienie Zagłady. Omawiam dwa dokumenty: *Powszechną Deklarację Praw Człowieka* oraz *Konwencję w Sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa*. W tekście odnoszę się także ustanowionego przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 2005 roku Międzynarodowego Dnia Pamięci o ofiarach Holokaustu. Z kolei w ostatniej części próbuję odpowiedzieć na pytanie czy podejmowanie przez organizację działania w tym obszarze są skuteczne.

Słowa kluczowe: *Organizacja Narodów Zjednoczonych, Holokaust, prawa człowieka, pamięć, edukacja.*

Abstract

In this article, I attempt to answer the question about the role of international organizations in preserving the memory about the Holocaust following the example of the United Nations. In the first part of the article, I shortly present the history of the United Nations; in the next parts, I describe concrete examples of activities aimed at preventing genocides and commemorating the Holocaust. I also discuss two documents: *The Universal Declaration of Human Rights* and *The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. In the article, I also mention the International Holocaust Remembrance Day designed by General Assembly of the United Nations in 2005. In the last part of the article, I try to answer the question concerning the effectiveness of the action taken for Holocaust commemoration.

Key words: *United Nations, Holocaust, human rights, memory, education.*

Powstanie Organizacji Narodów Zjednoczonych

Tragedia II wojny światowej była impulsem dla powojennego świata do podjęcia wspólnych działań na rzecz pokoju. Hasło „nigdy więcej wojny” miało zostać zrealizowane na poziomie międzynarodowym, a narzędziami, które miały wspomóc zrealizowanie tego zobowiązania były między innymi organizacje międzynarodowe. Wierzono, że międzynarodowa solidarność może sprawić, że uda się osiągnąć zakładany cel. Zagłada Żydów była tym wydarzeniem z czasów II wojny światowej, która dokonała ogromnych zmian, nie tylko na poziomie jednostkowym, ale i całych społeczności. Ocaleni z Holokaustu stanęli przed ogromnym wyzwaniem – próby rozliczenia zbrodni, której ofiarami padli ich najbliżsi i rozpoczęcia życia w zupełnie zmienionej powojennej rzeczywistości oraz zachowania pamięci o tej niewyobrażalnej zbrodni i jej ofiarach.

Jedną z organizacji międzynarodowych, która powstała w celu stania na straży bezpieczeństwa i pokoju na świecie oraz zapobiegania takim tragediom jaką był Holokaust była Organizacja Narodów Zjednoczonych powstała już w 1945 roku. Do dziś jest to jedna z najbardziej powszechnych organizacji międzynarodowych, która swoim zasięgiem obejmuje praktycznie wszystkie państwa świata, równie szerokie jest spektrum działalności organizacji, która podejmuje swoje aktywności także za pomocą wyspecjalizowanych agend.

Idea powołania ONZ pojawiła się jeszcze w trakcie II wojny światowej. Była to w pewnym stopniu odpowiedź na brak skuteczności Ligi Narodów, powstałej po zakończeniu działań wojennych w Europie w 1918 roku.

Inicjatywy mające doprowadzić w konsekwencji do powstania ONZ rozpoczęły się już w 1941 roku¹, a sfinalizowano je podczas konferencji założycielskiej ONZ, która rozpoczęła się 25 kwietnia 1945 roku. 24 października 1945 roku podpisano *Kartę Narodów Zjednoczonych* i jednocześnie ONZ rozpoczęła swoje działania stanowiąc do dziś organizację międzynarodową o największym zasięgu, zarówno pod względem geograficznym, jak i funkcjonalnym. W preambule dokumentu założycielskiego podkreślono, że państwa założycielskie zobowiązują się do tego, by „uchronić przyszłe pokolenia od klęsk wojny, [...] przywrócić wiarę w podstawowe prawa człowieka, w godność i wartość człowieka”. (*Karta Narodów Zjednoczonych...*)

Nawet pomimo tego, że powojenna rzeczywistość międzynarodowa, w której funkcjonowały państwa założycielskie ONZ nie pozwalała na zbyt wielki optymizm w tej kwestii to wierzono, że cele te uda się zrealizować. Choć umiarkowane poparcie, a czasem nawet niechęć poszczególnych państw do podejmowania wspólnych wysiłków na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa i pokoju na świecie pokazywało, że droga ta będzie wyboista, a przede wszystkim proces dochodzenia do pokoju będzie długotrwały. Z jednej strony państwa, które obrały prodemokratyczny kierunek rozwoju swoich państw po zakończeniu II wojny światowej musiały zmierzyć się z działaniami podejmowanymi przez państwa odrzucające demokrację.

Z biegiem lat zakres funkcjonowania ONZ była rozwijany i obejmował wiele aspektów działalności międzynarodowej, jednocześnie okazało się także, że jeden z głównych celów² organizacji nie został osiągnięty, a utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa jest wciąż wyzwaniem środowiska międzynarodowego. W celu jego osiągnięcia pojawiło się jednak wiele inicjatyw, nie tylko tych

¹12 czerwca 1941 rok – podpisanie *Deklaracji Londyńskiej* zobowiązującej państwa walczące z III Rzeszą do współpracy w okresie pokoju i wojny. 14 sierpnia 1941 rok – podpisanie Karty Atlantyckiej przez przywódców Wielkiej Brytanii (Winston Churchill) i USA (Franklin D. Roosevelt), w której pojawił się zapis o konieczności o konieczności stworzenia stałego systemu bezpieczeństwa oraz podjęcia działań na rzecz ustanowienia pokoju. 1 stycznia 1942 rok – 26 państw podpisuje Deklarację Narodów Zjednoczonych. 30 października 1943 rok – w Deklaracji Moskiewskiej podpisanej przez ministrów spraw zagranicznych USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR pojawił się postulat powołania do życia organizacji międzynarodowej o charakterze uniwersalnym, której celem byłoby stanie na straży pokoju i bezpieczeństwa. Postulat ten pojawia się w deklaracji końcowej konferencji w Teheranie z 1 grudnia 1943 roku. 21 sierpnia – 7 października 1944 roku – obrady konferencji w Dumbarton Oaks, w trakcie której powstał projekt *Karty Narodów Zjednoczonych* z udziałem przedstawicieli Chin, USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR. (Łoś-Nowak, 2009, s. 81-82)

²Zgodnie z Artykułem 1 *Karty Narodów Zjednoczonych* celem ONZ jest „utrzymywanie międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo”. (*Karta Narodów Zjednoczonych...*)

o charakterze politycznym, ale także i edukacyjnym. Założono, że przypomnienie o tragicznych wydarzeniach może przyczynić się do tego, że więcej się nie powtórzą. Przykładem tego jest ustanowiony w 2005 roku Międzynarodowy Dzień Pamięci o Ofiarach Holokaustu. Wcześniej jednak pojawił się ważny dokument, który w swoim założeniu także miał przeciwdziałać takim tragediom jak zagłada Żydów – Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Równie istotne dla upamiętnienia i rozliczenia Holokaustu było uchwalenie Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona 10 grudnia 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w swojej preambule odwoływała się do zbrodni II wojny światowej, choć w dokumencie nie pojawiło się słowo „Holokaust” to możemy przypuszczać, że twórcy Deklaracji odwołują się właśnie do tego wydarzenia³. O konieczności powstania takiego dokumentu rozmawiano jeszcze w trakcie II wojny światowej⁴.

We wstępie dokumentu znalazły się takie zapisy, że „brak poszanowania i pogarda dla praw człowieka doprowadziły do czynów barbarzyńskich, które wstrząsnęły sumieniem ludzkości”. (*Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, 1948) Deklaracja powstawała w latach powojennych, rozpoczęły się procesy osób oskarżanych o ludobójstwo Żydów, które unaocznily jak słabo państwo i system międzynarodowy stoi na straży przestrzegania praw człowieka. Zdaniem konstytucjonalisty i znawcy tematyki praw człowieka Zdzisława Kędzi „Niewątpliwie niedawne tragiczne doświadczenia II wojny światowej i dyktatorskim reżimów skłaniały do poszukiwania zapory przeciwko ich powtórzeniu przez oparcie porządku międzynarodowego i krajowych ustrojów na uniwersalnych prawach człowieka”. (Kędzia, 2018, s. 9) W podobnym tonie wypowiadał się także Roman Kuźniar – politolog i były członek polskiej delegacji do Komisji Praw Człowieka ONZ. W jego opinii

³Oczywiście o prawach człowieka mówiono jeszcze przed Zagładą. Wydarzenie to nie było impulsem do wypracowania koncepcji praw człowieka, a Powszechna Deklaracja Praw Człowieka nie była pierwszym dokumentem, który poświęcony był tym kwestiom. Jednak II wojna światowa i nazistowska polityka pokazały, jak słaby jest system ochrony praw człowieka i do jak ogromnych naruszeń tych praw może dojść ze strony władzy. Konstytucjonalista Wiktor Osiatyński podkreślał w jednej ze swoich prac, że „Ludobójstwo, którego dopuścili się Niemcy w Europie, spowodowało odrodzenie idei ograniczonego rządu, liberalnej demokracji i elementarnych swobód”. (Osiatyński, 2011, s. 41)

⁴Zapisy postulujące wypracowanie i uchwalenie dokumentu poświęconego prawom człowieka znalazły się m.in. w Karcie Atlantyckiej (14 sierpnia 1941 rok), Deklaracji Narodów Zjednoczonych (1 stycznia 1942 rok), Karcie Narodów Zjednoczonych (26 czerwca 1945 rok).

„Doświadczenie Holokaustu znalazło duchowe odzwierciedlenie w pierwszym zdaniu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka 'Uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie'”. (Kuźniar, 2008, s. 65)

Warto w tym miejscu podkreślić także fakt, że jednym ze współtwórców deklaracji był francuski polityk i prawnik René Samuel Cassin wchodzący w skład komitetu redakcyjnego. Pochodził z żydowskiej rodziny i zdaniem politologa Arkadiusza Domagały „na jego prohumanitarne poglądy bez wątpienia wpłynęły doświadczenia Holokaustu”⁵. (Domagała, 2018, s. 124-125)

Opracowany dokument miał zapobiec powtórnym łamaniom praw człowieka i sprawić, że państwa będą budować skuteczne systemy ochrony tych praw. Jednocześnie zdawano sobie sprawę, że jest to jedynie deklaracja. Liczono jednak, że Holokaust i II wojna światowa oraz działania państw totalitarnych były tak tragicznymi wydarzeniami w historii świata, że cała społeczność międzynarodowa dołoży starań, aby nigdy więcej się nie powtórzyły⁶. Dodatkowo, jak pisze Domagała, „nie ulegało wątpliwości już w trakcie jej powstawania, że mimo niewiążącego charakteru będzie wpływała na praktykę legislacyjną i zachowania państw na arenie międzynarodowej”. (Domagała, 2018, s. 118)

Konwencja w Sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa

9 grudnia 1948 roku, dzień przed uchwaleniem *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło *Konwencję w Sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa*⁷. Dokument ten opracowano już w trakcie prowadzonych procesów, w których przed sądem stawiane były osoby oskarżane o dokonywanie zbrodni ludobójstwa jaką był Holokaust⁸.

⁵Część jego rodziny zginęła w obozach zagłady.

⁶Osiatyński odwołując się do słów Michaela Ignatieffa podkreślał, że „autorzy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka chcieli ustrzec resztę świata przed popełnieniem podobnych zbrodni, jakich dopuścili się niedawno Europejczycy”. (Osiatyński, 2011, s. 43)

⁷Dokument zaczął obowiązywać 12 stycznia 1951 roku.

⁸Należy dodać, że w Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 96/1 z dnia 11 grudnia 1946 roku stwierdzono, że „ludobójstwo jest zbrodnią w obliczu prawa międzynarodowego, sprzeczną z duchem i celami Narodów Zjednoczonych i potępioną przez świat cywilizowany”. (Rezolucja ZO ONZ nr 96/1, 1946), a wcześniej – 8 sierpnia 1945 roku przyjęto Kartę Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych osi europejskiej, o tym, że miał on dokonać osądzenia winnych

Omawiając wspomnianą Konwencję nie sposób nie wspomnieć o Ra-fale Lemkinie – prawniku i karniście. Urodził się w 24 czerwca 1900 roku w Guberni Grodzieńskiej w żydowskiej rodzinie, w 1941 roku wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, gdzie zmarł w 1959 roku. Lemkin uważany jest za twórcę pojęcia ludobójstwa i „głównego architekta” przywoływanej Konwencji z 9 grudnia 1948 roku. Jeszcze przed rozpoczęciem działań wojennych w 1939 roku Lemkin podkreślał konieczność zabezpieczenia jednostki jako członków poszczególnych grup przed działaniem władzy, która może doprowadzić do ich eksterminacji. Zaś wcześniej, w 1933 roku, podczas konferencji Międzynarodowego Biura na rzecz Kodyfikacji Prawa Karnego w Madrycie przedstawił koncepcję pojęcia „zbrodni barbarzyństwa”, którą zdefiniował jako „działania eliminacyjne wymierzone przeciw społecznościom (wspólnotom) etnicznym, wyznaniowym albo socjalnym”.⁹ (Lemkin, 1933) Zdaniem, znawcy dorobku Marka Kornata, definicja ta podkreśla, że nie jest istotne to czy „ofiarami masowych zbrodni padają ludzie ze względu na przekonania religijne, etniczne, czy przynależność klasową. Ważne jest, że stali się „obiektywnym wrogiem”, zasługującym na unicestwienie – z perspektywy sprawców zbrodni”. (Kornat, 2012, s. 19)

W jedenaście lat później Lemkin przedstawił koncepcję ludobójstwa. Jego zdaniem

„Nowe pojęcia potrzebują nowych terminów. Przez „ludobójstwo” rozumiemy zniszczenie narodu lub grupy etnicznej. To nowe słowo stworzone przez autora zgodnie ze starą zasadą w nowym wydaniu, powstało z greckiego słowa *genos* (rasa, plemię) i ła-

Holokaustu stanowi Artykuł VI, a dokładniej podpunkt c) którego treść jest następująca: Czyny niżej wymienione albo niektóre z nich, podlegają jurysdykcji Trybunału i pociągają za sobą odpowiedzialność osobistą:

[...]

c) Zbrodnie przeciw ludzkości, mianowicie: morderstwa, wytipianie, obracanie ludzi w niewolników, deportacja i inne czyny nieludzkie, których dopuszczono się przeciwko jakiegokolwiek ludności cywilnej, przed wojną lub podczas niej, albo prześladowania ze względów politycznych, rasowych lub religijnych przy popełnianiu jakiegokolwiek zbrodni wchodzącej w zakres kompetencji Trybunału lub w związku z nią, niezależnie od tego, czy było to zgodne, czy też stało w sprzeczności z prawem kraju, w którym zbrodni dokonano.

Przywódcy, organizatorzy, podżegacze i wspólnicy, uczestniczący w układaniu lub wykonywaniu wspólnego planu albo umowy w celu popełnienia jednej z wyżej wymienionych zbrodni, odpowiadają za wszelkie czyny, których dopuścił się ktokolwiek bądź w związku z wykonaniem takiego planu. (Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego z 8 sierpnia 1945). Warto podkreślić, że w tym przypadku duży wkład w zdefiniowanie pojęcia „zbrodni przeciw ludzkości” odpowiadał inny prawnik pochodzący z Polski – Hersz Lauterpacht.

⁹Cyt. za Kornat, 2012, s. 19.

cińskiego cide (zabijanie), a więc w podobny sposób jak słowa tyrannicide (tyranobójstwo), homicide (zabójstwo), infanticide (dzieciobójstwo) itp. W zamierzeniu ma oznaczać skoordynowany plan różnych działań mających na celu zniszczenie podstawowych fundamentów życia grup narodowych, w celu anihilacji tych grup”. (Lemkin, 1944)¹⁰

Konwencja z 1948 roku definiowała ludobójstwo w sposób węższy niż określił ją Lemkin. Artykuł II omawianego dokumentu stanowił, że ludobójstwem

„jest którykolwiek z następujących czynów, dokonany w zamiarze zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych, jako takich: a) zabójstwo grupy, b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy, c) rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego, d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy”¹¹. (*Konwencja w Sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa...*)

Chciano w tej sposób uniknąć weta Związku Radzieckiego w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Polityczne uwarunkowania sprawiły, że Lemkin, który stracił prawie całą rodzinę w wyniku Holokaustu musiał pójść w tym przypadku na pewne ustępstwa. W konsekwencji jednak udało się doprowadzić do sytuacji, w której ludobójstwo zaczęło być penalizowane, a strony omawianej Konwencji zobowiązały się do zapobiegania, tłumienia i karania aktów ludobójstwa i choć istniało ono na długo przed dokonaniem zagłady Żydów to właśnie tragedia II wojny światowej uświadomiła konieczność penalizacji tego zjawiska, zaś w wymiarze międzynarodowym, a także w wielu przypadkach także i krajowym, zbrodnia ludobójstwa zaklasyfikowana jest jako zbrodnia o największym ciężarze gatunkowym.

¹⁰Cyt. za McFarland, Hamer, 2016, s. 76.

¹¹Podkreślić należy, że okrojona wersja definicji i pominięcie w niej zapisów o tym, że zbrodnie masowe wymierzone przeciwko grupom społecznym nie są ludobójstwem, nawet jeśli – jak pisze Marek Kornat – „eksterminacja przez państwo danej grupy społecznej przybrałaby najbardziej „zracjonalizowany”, „przemysłowy” i masowy charakter.” (Kornat, 2012, s. 21)

Międzynarodowy Dzień Pamięci o ofiarach Holokaustu

Międzynarodowy Dzień Pamięci o ofiarach Holokaustu, obchodzony 27 stycznia, został ustanowiony w 2005 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Jego celem jest uczczenie pamięci ofiar pochodzenia żydowskiego zamordowanych w czasie II wojnie światowej. 27 stycznia to także rocznica wyzwolenia obozu Auschwitz-Birkenau. Dodatkowo dzień ten uznawany jest jako symboliczny koniec ludobójstwa Żydów oraz przedstawicieli innych narodów. W 2005 roku przypadała 60. rocznica wyzwolenia obozu oraz powstania ONZ. W rezolucji ustanawiającej to wydarzenie znalazł się zapis nawiązujący do idei powołania ONZ – „Zważywszy, że fundamentalna zasada Karty Narodów Zjednoczonych – „uchronić przyszłe pokolenia od klęski wojny” – jest świadectwem nierozzerwalnego związku między powołaniem Organizacji Narodów Zjednoczonych a wyjątkową tragedią Drugiej Wojny Światowej.” (*Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych 60/7...*)

Dodatkowo, w dokumencie podkreślono, że „Holokaust, który doprowadził do wymordowania jednej trzeciej ludności żydowskiej oraz niezliczonych przedstawicieli innych mniejszości, będzie zawsze dla wszystkich ludzi przestrogą przed nienawiścią, bigoterią, rasizmem i uprzedzeniami”. (*Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych 60/7*) Co ważne, autorzy rezolucji podkreślali wagę edukacji w upamiętnianiu tego wydarzenia. Zgodnie z zapisami dokumentu ONZ

„wzywa państwa członkowskie do opracowania programów edukacyjnych, które wpoją przyszłym pokoleniom lekcje Holokaustu, by zapobiegać dalszym aktom ludobójstwa i w tym kontekście pochwała działalność Grupy Zadaniowej do spraw Współpracy Międzynarodowej na rzecz Edukacji, Pamięci i Badań o Holokaucie”. (*Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych 60/7...*)

Jednocześnie w rezolucji pojawiło się apeli zaadresowany do Sekretarza Generalnego, którego zobowiązano do ustanowienia specjalnego programu poświęconego tematyce „Holokaustu i Narodów Zjednoczonych”. Oczekiwano także, że Sekretarz Generalny podejmie „kroki mobilizujące społeczeństwo obywatelskie do działań na rzecz pamięci i edukacji o Holokaucie, co ma przemóc przeciwdziałać dalszym aktom ludobójstwa”. (*Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych 60/7...*)

Celem tej inicjatywy było zatem nie tylko podjęcie działań upamiętniających ofiary Zagłady, ale także podejmowanie działań edukacyjnych, dzięki

czemu młode pokolenia poznają historię Holokaustu. Co warte podkreślenia, w rezolucji znalazły się także zapisy odrzucające odmowę uznania zagłady Żydów za wydarzenie historyczne co może świadczyć o wysiłkach ONZ w celu przeciwdziałania funkcjonowaniu w przestrzeni publicznej negacjonizmu i rewizjonizmu Holokaustu¹².

W ten oto sposób po sześćdziesięciu latach od ustanowienia ONZ-u oraz wyzwolenia obozu Auschwitz-Birkenau państwa członkowskie zobowiązały się podejmować działania upamiętniające zbrodnie ludobójstwa dokonane na społeczności żydowskiej w czasie II wojnie światowej¹³. Niestety obchody ustanowiono w momencie, kiedy już wiadano, że organizacji nie udało się zrealizować wspomnianego już celu zapisanego w Karcie Narodów Zjednoczonych, który zobowiązuje ONZ do działań zmierzających do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa¹⁴. Do 2005 roku ofiarami ludobójstwa padły także inne narody¹⁵.

Czy ONZ spełnił swoją rolę w zakresie przeciwdziałania ludobójstwu i upamiętnienia Holokaustu?

Odnosząc się do powyższego pytania warto doprecyzować, że ONZ w swoim dokumencie statutowym – czyli *Karcie Narodów Zjednoczonych* nie definiuje bezpośrednio swojej roli jako organizacji stojącej na straży pamięci o Holokaucie. Jednak, jak pisałam powyżej, państwa założycielskie, a w późniejszym czasie także i państwa przystępujące do organizacji zobowiązywały się do podejmowania działań zapobiegających wojnom oraz zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa na świecie.

Na podstawie opisanych przykładów nie ulega wątpliwości, że poprzez swoje działania ONZ dąży do zachowania pamięci o jednej z najtragiczniejszych zbrodni jaką był Holokaust. Czy jednak są one na tyle skuteczne, że możemy mieć pewność, że uchronią one świat przed kolejnym ludobójstwem? Oczywiście znamy odpowiedź na to pytanie, nie udało się społecz-

¹²Dodatkowo, w dwa lata później, Zgromadzenie Ogólne ONZ w rezolucji 61/255 z 26 stycznia 2007 potępiło kłamstwo oświęcimskie.

¹³Warto wspomnieć, że niektóre państwa już wcześniej obchodziły Dni Pamięci o Holokaucie. Dla przykładu w styczniu 2000 roku 46 rządów państw podpisało *Deklarację Sztokholmską*, w której znalazły się m.in. takie słowa „Będziemy wspierać odpowiednie formy utrwalania pamięci o Holokaucie, włącznie z dorocznymi obchodami Dnia Holokaustu w każdym z naszych krajów”.

¹⁴Zobacz szerzej art. 1 *Karty Narodów Zjednoczonych*.

¹⁵Np. 1994 – ludobójstwo w Rwandzie, 1995 – masakra w Srebrenicy w Bośni. Organizacji Narodów Zjednoczonych nie udało się im zapobiec.

ności międzynarodowej ustrzec przed kolejną taką tragedią. Co więcej nie mamy żadnej pewności, że nie będą się one powtarzały w przyszłości.

O ile pozytywnym wydzwiciem działań podejmowanych przez ONZ można określić uchwalenie *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* i *Konwencji w Sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa*. Dziś ochrona praw człowieka stoi niewątpliwie na dużo wyższym poziomie niż przed uchwaleniem Deklaracji, a nadzieje na to, że wiele państw będzie szanowało jej przepisy i doprowadzi do wprowadzenia do krajowych przepisów prawnych zapisów o ochronie praw człowieka. Rozbudowany został także regionalny system ochrony praw człowieka¹⁶. Powstają organizacje międzynarodowe, zarówno o charakterze międzyrządowym, jak i pozarządowym, które stają na straży praw człowieka. Jednak, o ile w demokratycznych państwach, system ochrony praw człowieka funkcjonuje i w przypadku ich naruszenia można dochodzić swoich praw to w państwach niedemokratycznych prawa człowieka są łamane, a osoby poszkodowane nie mają możliwości skutecznej ich ochrony.

Także rezultatem przyjęcia Konwencji w Sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa było włączenie do debaty międzynarodowej konieczności wypracowania międzynarodowych mechanizmów przeciwdziałających ludobójstwom, a także takie dostosowanie przepisów krajowych, których celem było penalizowanie zbrodni ludobójstwa. Jednak przepisy nie powstrzymują przed dokonywaniem tego rodzaju zbrodni, powojenne ludobójstwa pokazały, że Holocaust nie był ani pierwszym, ani ostatnim takim wydarzeniem i społeczność międzynarodowa nie potrafiła wypracować skutecznych mechanizmów przeciwstawiania się zbrodniom przeciw ludzkości. Przesłanie „nigdy więcej” nie pozostało być hasłem, które wciąż czeka na zrealizowanie.

W tych okolicznościach niezwykle ważne było ustanowienie Międzynarodowego Dnia Pamięci o ofiarach Holocaustu, którego celem miało być nie tylko upamiętnienie wszystkich zamordowanych, ale i przypominanie o tych wydarzeniach poprzez działania edukacyjne. Bardzo ważnym elementem ustanawiającym ten dzień było wezwanie Sekretarza Generalnego do opracowania programu edukacyjnego „Holocaust i Narody Zjednoczone”. Jak pokazują badania w różnych państwach na temat wiedzy o zagładzie Żydów wśród młodych ludzi potrzeby edukacji w tym zakresie są ogromne. Pomimo tego, że od zakończenia II wojny światowej minęło wiele lat i wiedza o tym

¹⁶1950 – *Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, 1969 – *Amerykańska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka*, 1981 – *Afrykańska Karta Praw Człowieka*, 1995 – *Konwencja Wspólnoty Państw Niepodległych o prawach człowieka i wolnościach podstawowych*, 2004 – *Arabska Karta Praw Podstawowych*. Dodatkowo w Unii Europejskiej także funkcjonuje system ochrony praw człowieka.

wydarzeniu jest dość dobrze udokumentowana to jednak młodzież ma niską świadomość tego czym był Holocaust.

Nie sposób przytoczyć tutaj wszystkich badań świadczących o niewielkiej wiedzy młodzieży w tym obszarze. Dla przykładu Claims Conference¹⁷ – amerykańska organizacja założona w 1951 roku w celu zapewnienia odszkodowań, restytucji mienia oraz pomocy ocalonym z Holocaustu i spadkobiercom ofiar przeprowadziła badanie na reprezentatywnej grupie młodzieży w USA, Kanadzie, Francji i Austrii sprawdzających poziom wiedzy o Zagładzie wśród młodych ludzi i dorosłych¹⁸ w wymienionych państwach. Wyniki, opublikowane w 2020 roku, nie pozostawiały wątpliwości, że edukacja o Holokauście jest ogromnym wyzwaniem, któremu muszą sprostać systemy edukacji formalnej oraz nieformalnej bowiem poziom wiedzy wśród badanych jest niezadowolający. Jak podaje przewodniczący Claim Conference Gideon Taylor wyniki badań pokazują, że „Musimy zrozumieć, dlaczego nie radzimy sobie lepiej w edukacji młodego pokolenia o Holokauście i lekcjach z przyszłości”. Dla 67% amerykańskich badanych szkoła stanowi główne źródło informacji o Zagładzie, ale jednocześnie co dziesiąty ankietowany w USA zadeklarował, że „nie wierzy, że Holocaust się wydarzył” bądź „nie jest tego pewien”. Z kolei 59% amerykańskich badanych zgodziło się ze stwierdzeniem, że „coś podobnego do Holocaustu może wydarzyć się w obecnych czasach ponownie”. Zebrane ankiety w USA zostały opracowane w odniesieniu do każdego ze stanów, w jednym z nich – Nowym Jorku prawie 20% badanych uważa, że to Żydzi spowodowali Holocaust.

Wyniki w pozostałych państwach nie napawają większym optymizmem. We Francji 25% badanych „milenialsów” nie słyszało lub uważa, że nie słyszało o Holokauście. W Kanadzie prawie połowa badanych (49%) nie była w stanie podać nazwy żadnego z obozów lub getta funkcjonujących w czasie II wojny światowej. Z kolei w Austrii 68% ankietowanych uważa, że Austria była zarówno ofiarą, jak i sprawcą Holocaustu. 51% badanych Austriaków znało nazwisko Adolfa Eichmanna, ale tylko 14% wiedziało, że był on Austriakiem.

Ankietowani ze wszystkich państw w zdecydowanej większości uważają, że w edukacja o Holokauście powinna być prowadzona w szkole. Jednak wyniki tych badań pokazują jak wiele jest do zrobienia i wydaje się, że działania na poziomie krajowym to zdecydowanie za mało. Muszą być podejmowane inicjatywy na poziomie międzynarodowym, a te które są już realizowane – ja np. program „Holocaust i Narody Zjednoczone” powinien być bardziej skuteczny.

¹⁷Pełna nazwa organizacji to Claim Conference. Conference on Jewish Material Claims against Germany.

¹⁸Przebadano osoby w wieku 18-39 lat – tak zwani „Milenials” oraz „Pokolenie Z”.

Z kolei sondaż przeprowadzony w 2018 roku na zlecenie amerykańskiej stacji telewizyjnej CNN przez londyński ośrodek badawczy Savanta: Com Res wśród młodzieży¹⁹ zamieszkałej w siedmiu państwach Unii Europejskiej²⁰ – Austrii, Francji, Niemiec, Polski, Szwecji, Węgier i Wielkiej Brytanii. Wyniki tego sondażu także pozwalają stwierdzić, że młodzież niewiele wie o Holokauście i działania edukacyjne podejmowane na arenie międzynarodowej powinny być bardziej skuteczne. Jedna trzecia (33%) badanych ocenia, że „nie wiele wie” lub „nic nie wie” o Zagładzie, zaś co 20. ankietowana osoba przyznała, że nic nie słyszała o systematycznych prześladowaniach Żydów przez władze III Rzeszy.

Natomiast z badania przeprowadzonego pod koniec 2020 roku przez Centrum Badania Opinii Społecznej na zlecenie socjologa Marka Kuci²¹ od lat zajmującego się problematyką pamięci o Zagładzie i symboliki Auschwitz wynika, że Polacy w większości nie znają ogólnej liczby ofiar Holokaustu. Tylko co dziesiąty respondent (11 proc.) potrafił podać symboliczną liczbę 6 milionów w odpowiedzi na pytanie otwarte „Ilu Żydów ogółem zginęło w czasie wojny?”. (KAI, 2021) Przytoczone powyżej wyniki badań pokazują konieczność edukacji o Holokauście, podejmowanie dotąd inicjatywy nie przynoszą zamierzonych skutków – wiele osób wie bardzo niewiele lub nie wie nic o zagładzie Żydów. Jednocześnie wiele z badanych osób podkreśla, że tragedia Holokaustu może wydarzyć się raz jeszcze. Taka konkluzja to nie tylko wielkie wyzwanie dla społeczności międzynarodowej, aby podejmo-

¹⁹W badaniu wzięły osoby od 18 do 34 roku życia.

²⁰Unia Europejska także podejmuje różnorakie przedsięwzięcia mające na celu upamiętnianie Holokaustu oraz wspiera edukację w tym zakresie. Będą to m.in. rezolucje, działalność Agencji Praw Podstawowych czy wspieranie finansowo działań realizowanych w poszczególnych państwach w obszarze edukacji i pamięci o Holokauście. Nie należy także zapominać o innych międzynarodowych inicjatywach upamiętniających Zagładę. Nie sposób ich wszystkich tutaj przywołać. Wspomnę tylko o Grupie Roboczej ds. Międzynarodowej Współpracy w Dziedzinie Edukacji, Pamięci i Badań nad Holokaustem (Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research), która powstała z inicjatywy ówczesnego premiera Szwecji Görana Perssona. Jednym z pierwszych rezultatów działania Grupy było opracowanie i przyjęcie wspomianej wyżej Deklaracji Sztokholmskiej, w której zobowiązano się podejmować działania upamiętniające Zagładę oraz prowadzić edukację w tym obszarze. Grupa ta zmieniła nazwę na International Holocaust Remembrance Alliance działa do dziś. Istotną rolę w tym zakresie odgrywa także Rada Europy oraz inne organizacje międzynarodowe.

²¹Badanie zostało przeprowadzone techniką wywiadów osobistych (CAPI), ankiet internetowych (CAWI) i wywiadów telefonicznych (CATI) przez CBOS w dniach 21 września – 25 listopada 2020 r. na próbie losowej adresowej, reprezentatywnej dla ludności kraju w wieku 15-79 lat w ramach projektu „Auschwitz w pamięci społecznej Polaków po 75 latach” realizowanego pod kierownictwem prof. Marka Kuci.

wać działania zapobiegające kolejnym ludobójstwom, ale także i sygnał dla ONZ, że podejmowane przez organizacje działania w tym obszarze muszą być bardziej skuteczne.

Podsumowanie

Organizacja Narodów Zjednoczonych to jedna z najważniejszych organizacji międzynarodowych obejmujących swoim zasięgiem prawie wszystkie państwa świata. Różnorodna działalność podejmowana przez organizację sprawia, że jest to także jedna z najbardziej uniwersalnych organizacji funkcjonujących na świecie.

Wydarzenia II wojny światowej i zagłada Europejskich Żydów były impulsem do podjęcia wysiłków międzynarodowych na rzecz budowy systemu bezpieczeństwa międzynarodowego. ONZ miał stanowić zapórę będącą gwarancją pokoju na świecie. Działania upamiętniające Holokaust podejmowane przez organizację mają przeciwdziałać powtórzeniu się ludobójstwa w jakimkolwiek miejscu na świecie. Wiemy jednak, że nie udało się zapobiec tej tragedii i po zakończeniu II wojny światowej pojawiały się przypadki ludobójstwa.

Jak pokazują badania także poziom wiedzy na temat Holokaustu jest dość niski, a duża część badanych stoi na stanowisku, że współcześnie istnieje duże prawdopodobieństwo powtórzenia się Zagłady.

Wysiłki podejmowane przez ONZ w celu upamiętnienia Holokaustu są niewątpliwie zauważalne. Jednak wciąż wielkim wyzwaniem organizacji jest zastanowienie się w jaki sposób działać skuteczniej. Tak, aby wiedza o tym wydarzeniu była powszechna, a system międzynarodowego bezpieczeństwa był na tyle silny, by ludobójstwo nie mogło się powtórzyć. ONZ jako najbardziej uniwersalna organizacja międzynarodowa na świecie z jednej strony ma szansę być liderem w takich działaniach. Jednocześnie jednak stoi przed ogromnym wyzwaniem, jak sprostać tej roli i doprowadzić do tego, że zbrodnie ludobójstwa nie będą dokonywane.

Bibliografia

- Deklaracja Międzynarodowego Forum Sztokholmskiego w sprawie Holokaustu 2000 roku*, <https://www.holocaustremembrance.com/about-us/stockholm-declaration>, 8.07.2021.
- Domagała, A. (2018). „Powstanie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Kontrowersje dotyczące autorstwa i podziału ról w przygotowaniu i przyjęciu dokumentu”. W: *Wrocławskie Studia Politologiczne*, t. 25.

- KAI, DJ. (2021). „Polacy nie zaprzeczają współdziałowi przodków w zagładzie Żydów, ale wielu go usprawiedliwia. Badanie CBOS”. W: *Więź*, 21.07.2021. <https://wiesz.pl/2021/01/27/polacy-nie-zaprzeczaja-wspoldzialowi-przodkow-w-zagladzie-zydow-wielu-go-usprawiedliwia-badanie-cbos/>, 20.02.2021.
- Karta Narodów Zjednoczonych*, https://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php, 8.07.2021.
- Kędzia, Z. (2018). „70 lat Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka – Pomnik czy żywy dokument?”. W: *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, rok. LXXX, zeszyt 4.
- Konwencja w Sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa*, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19520020009/O/D19520009.pdf>, 8.07.2021.
- Kornat, M. (2021). Rafał Lemkin i pojęcie ludobójstwa. W: A. Bartuś, P. Trojański (red.). *Auschwitz a zbrodnie ludobójstwa w XX wieku*. Oświęcim: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Fundacja na rzecz MDSM.
- Kuźniar, R. (2008). Holokaust jako wyzwanie dla koncepcji praw człowieka. W: S. Rejak (red.). *Myślenie po Zagładzie. Głosy z Polski*. Warszawa-Kraków: Wydawnictwo MUZA SA.
- Lemkin, R. (1933). *Les actes constituent un danger general (interétatique) considérés comme délits de droit des gens. Rapport spécial présidente à la V-me Conférence pour l'Unification du Droit Pénal à Madrid (14-20 X 1933)*. Paris.
- Lemkin, R. (1944). *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace Division of International Law 700 Jackson Place, N. W.
- McFarland, S., Hamer, K. (2016). „Rafał Lemkin: jak ludobójstwo zostało uznane za zbrodnię”. W: *Civitas et Lex*, 2 (10).
- Osiatyński, W. (2011). *Praw człowieka i ich granice*. tłum. S. Kowalski. Kraków: Wydawnictwo ZNAK.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>, 8.07.2021.
- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych 96/1 z 11 grudnia 1946*, [https://undocs.org/en/A/RES/96\(I\)](https://undocs.org/en/A/RES/96(I)), 8.07.2021.
- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych 60/7 z 1 listopada 2005*, <http://www.unic.un.org.pl/show.php?news=815&wid=18>, 8.07.2021.

*Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Magdalena Kawa – Assistant Professor at The Department of International Relations Studies – The State School of Higher Education in Chełm, Poland.
E-mail: mkawa@pwszczelm.edu.pl*